

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM

Kánonjogi Posztgraduális Intézet

NIKODIM MILAŠ ORTODOX EGYHÁZJOGI KÉZIKÖNYVÉNEK ELEMZÉSE,
különös tekintettel a benne kirajzolódó egyházképre

Regényi Enikő Mária

— doktori értekezés tézisei —

témavezető: Szabó Péter

Budapest, 2011

1. Bevezetés

Az ökumené döntő felismerése szerint több köti össze a krisztushívőket, mint ami elválasztja őket. Ezen összekötő kapcsok felkutatása, elméleti és gyakorlati leírása ma is tart, hiszen az egyházak ökumenikus élete megkívánja, hogy az együttműködés jogi keretek között történjék. Ezen kívül a kánonjog története konkrét jelentőségű a hatályos egyházjog magyarázatában és alkalmazásában, valamint a kánonjog középkortól a XIX. századig tartó mélyreható kutatása nélkül nem tanulmányozható a XX. század önálló kánonjog tudományának alakulása. A keleti kánonjogi művek e kutatások során a múlt forrásai, így különösen fontosak a latin és a keleti kánonjog eltérő XX. századi fejlődésének vizsgálatakor. Ezek alapján választottam értekezésem témájának az ortodox kánonjogi kézikönyvek közül Milaš „Kirchenrecht”-jének bemutatását és Šaguna „Compendiumával” történő összehasonlító elemzését, azzal a céllal, hogy az ortodox egyházjog XIX. századi állapotáról képet kapjunk, amely lehetővé teszi az azóta eltelt idő folyamán kialakult változások vizsgálatát. A disszertáció fókuszában azonban Milaš egyházjogi munkássága és az abból kirajzolódó egyházkép áll. A kézikönyveket a fellelhető XIX. századi ortodox kánonjogi kézikönyvek közül nyelvi azonosságuk, s a köztük leírható kapcsolat alapján választottam ki elemzésre.

2. Felvetett kérdések:

- *Milyen tartalmak jelennek meg Milaš kézikönyvében és ezek mutatnak-e valamilyen jellegzetes szerkesztési elvet?*
- *Megjelennek-e a kézikönyvben latin egyházjogi sajátosságok?*
- *Milyen egyházkép vázolható fel a kézikönyv alapján?*
- *Milyen megállapítások tehetők a milaši kézikönyvről kodifikációs szempontból?*

3. Módszer

A teljes kánonjogi megismeréshez nélkülözhetetlen a valóság filozófiai, teológiai, történeti és bizonyos mértékű szociológiai megközelítése is. Ez alapján értekezésem során a történeti módszer keretébe tartozó egyház- és világtörténelmi háttér felvázolása mellett más metodológiai eszközöket is használtam. A dokumentumelemzést, melynek során Milaš és Šaguna kánonjogi kézikönyveinek elemző bemutatása érdekében az adott dokumentum tartalmi, nyelvi elemzését végeztem el. Továbbá tartalomelemzést, amely során a szöveg sajátosságai alapján, olyan következtetéseket vonhattam le a kézikönyvekből kiolvasható

egyházkép felvázolásakor, amelyek a közleményben nyíltan nincsenek kimondva, de megszerkesztettségéből kiolvashatók.

A leírt módszereket a teljesebb kép érdekében kiegészítettem az egyházi források feldolgozásában lényeges szempontok közül három figyelembevételével, így az elemzés során szem előtt tartottam a kézikönyvek keletkezési célját, a tényleges használati területet, valamint a tudománytörténeti elhelyezést.

4. Alapfogalmak - ortodoxia

Az ortodoxia előzetes bemutatását a kézikönyvek kifejezésrendszerének megértéséhez és értelmezéséhez tartottam elengedhetetlennek, azonban teljességre a téma szerteágazó jellege és a későbbi fejezetekben a kézikönyvek alapján kifejtésre kerülő jellemzők miatt nem törekedtem.

Milaš kézikönyvében az 'ortodox-keleti', valamint a 'keleti egyház' kifejezéseket használja, szerb nyelvű műveiben pedig a 'pravoszláv' elnevezést preferálja. Ezzel egyházát mind területileg, mind pedig az egyház alkotmányának kérdésében, továbbá a rítus tekintetében megkülönbözteti a többi közösségtől. Ezek alapján egyháza az 'imperium orientale' területén született, a 'főség szempontjából különvált' és rítusában Konstantinápolyhoz kötődő közösségek közé tartozik.

5. Történelmi, egyháztörténeti és jogtörténeti háttér

A történelmi háttér kapcsán érdemes kiemelni, hogy a dualizmus kialakulása és hatásai máig vitatottak. Gazdasági és kulturális téren vitathatatlan eredményeket hozott, ugyanakkor társadalmi és politikai szempontból inkább árnyoldalai voltak.

Ausztria és Magyarország viszonyához hasonló kapcsolat alakult Horvát-Szlavónország, Dalmácia és Magyarország között az ún. 'horvát-magyar' kiegyezéssel 1868-ban. A Monarchia két sarkalatos törvénye azonban ellentétesen oldotta meg Dalmácia közjogi státuszát ugyanis az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés alapján Ausztria koronatartománya lett, noha a horvát-magyar kiegyezés 66. szakasza Szent István koronájának országai közé sorolta.

Az 1867 – 1914 közötti időszak a polgárosodás jegyében telt, s ennek következtében jelentős egyháztörténeti vonatkozásokkal bír. A kor egyházpolitikájára a jozefinizmus öröksége nyomta rá bélyegét. Kiemelt témái voltak a vallásegyenlőség megteremtése és az egyházak anyagi támogatásának rendezése az egyház és állam szétválasztása kapcsán. A korszak felekezeti megoszlására jellemző, hogy a ciszlajtán tartományokban majdnem teljesen

homogén katolikus népesség élt, ezzel szemben a Magyar korona országaiban nagyfokú heterogenitás tapasztalható mind vallási, mind nemzetiségi téren.

Fontos megjegyezni, hogy a szerbek és horvátok korábban, a szlovákok és románok viszont a liberális magyar államban formálódtak nemzetté, mégpedig nem politikai, hanem egyházas keretek között.

Az egyházak jogi helyzete sokáig különbözött, e különbségek 1848 és 1895 közötti törvények eredményeként szűntek meg. Lényeges az *1868. évi LIII. tc. A törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonyosságáról*, valamint az *1895. évi XLIII. tc. a vallás szabad gyakorlásáról* alkotta meg a bevett, elismert és el nem ismert vallások háromfázisú rendszerét, amely 1947-ig maradt érvényben. A felekezeti egyenjogúság azonban a bevett egyházaknál sem érvényesült következetesen, mert az 1848-ban meghagyott szerzett előjogokat nem törölték el. Ezért az egyik bevett vallás szorosabb, a másik lazább kapcsolatban állt az állammal.

A XIX. században a katolikus egyház és különösen a pápaság életében jelentős események zajlanak, amelyek Milašt foglalkoztatták és áttételesen befolyásolták egyházi munkásságát, valamint döntő hatással voltak az egyház és az állam, továbbá az egyházak közti viszony alakulására.

A római széket betöltő három főpásztorról (Boldog IX. Piusz, XIII. Leó, X. Szent Piusz) kijelenthető, hogy a mind politikailag, mind a keleti egyházak tekintetében a római katolikus egyház helyzetének tisztázására és megerősítésére törekedtek.

Az I. vatikáni zsinatot megelőzően Nyugat-Európában a pápai primátust illetően heves teológiai vita robbant ki. A liberális támadások ellenhatásaként ugyanis kialakult egyfajta harcias ultramontánus szellem. 1870. április 24-én a zsinat kibocsátotta Dei Filius kezdetű dogmatikus konstitúcióját, amely az Istenről, a kinyilatkoztatásról és a hitről szóló katolikus tanítást fogalmazta meg a kor tévedéseivel szemben. Ezután a zsinat – a szentatya döntése értelmében – az egyházzal szemben tervezett foglalkozott, annak is csak a pápai primátust tárgyaló szakaszával. 1870. július 18-án végül a zsinat – 533 szavazattal 2 ellenében – kihirdette a „Pastor aeternus” kezdetű konstitúciót, amely a pápai primátust és a tévedhetetlenséget mondta ki. A rendelkezés négy fejezetben tárgyalja a tanítást, melyek végén büntető záradékként kánonokat fogalmaz meg.

Érdeemes megjegyezni, hogy noha az ortodox dialógus egyik lényeges pontja a primátus kérdésének és ehhez kapcsolódóan az infallibilitás tételének elemzése és értelmezése, Milaš nem vitatkozik e kijelentésekkel kézikönyvében, hanem rögzíti az ortodox álláspontot.

Az egyházi kodifikációval kapcsolatban a klérus részéről csak elég későn fogalmazódott meg egy újjászervezésnek vagy a források egyfajta kodifikációjának az igénye a jog alapvető módosításaival együtt. Ez a vatikáni zsinat egybehívásakor merült fel. 1870-ben, az I. vatikáni zsinat felfüggesztése után, IX. Piusz és XIII. Leó pápa nem, vagy csak felületesen foglalkozik a *reformatio iuris* igényével, egyrészt a „római kérdés” miatt, másrészt XIII. Leó pápaságának inkább tanítói, mint törvénykezői jellege miatt.

Azonban a kérdés iránti érdeklődés élénkebbé vált és szélesebb körű egyeztetés, vita alakult ki. Ugyan több német kánonjogász nem támogatta a kodifikációt, ellenben a francia és az olasz kánonjogászok különösen támogatták és egyben meg is kísérelték.

A modern kodifikáció az újkor terméke, legfőbb jellemzői az eltávolodás az öröklött, hagyományos jogforrásoktól, a zárt rendszer kialakítása és a tartós szabályozásra törekvés. A folyamat első hulláma a XVIII – XIX. század fordulójára tehető. Kiemelkedő törvényei a porosz Allgemeines Landrecht (ALR) 1794-ből, a francia Code civil 1804-ből és az osztrák Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) 1811-ből. Mindhárom tükrözi a természetjog hatását, de történeti előzményeik – a *ius commune* szerepe és jelentősége – tekintetében igen különböznek. Valamint számottevően eltérőek társadalmi – történeti körülményeik is.

A XIX. században Németországban három irányzata alakult ki a római jog tudományos művelésének és tanulmányozásának. Az egyik a Savigny nevével fémjelzett ’történeti iskola’, amely fejlődésében kívánja megfogni a római jogot és elsőnek fogalmazta meg a római dologi jog rendszerét. A második iskola a történeti iskolából nőtt ki. Jhering ’érdek-haszon iskolájának’ nevezik. A jog mozgatórugói között ők mutatták ki a társadalmi, gazdasági vonatkozásokat. A harmadik a ’konstrukciós iskola’, amelyik a jogi fogalmak kimunkálásával, következetes és zárt rendszerbe foglalásával foglalkozott és rányomta bélyegét a német polgári törvénykönyvre. Milaš hivatkozási apparátusában Savigny és Puchta többször is szerepel és választott módszere saját bevallása szerint is történeti.

A kánonjog német ’történeti iskolája’ legfőbb hozzájárulása a kánonjog tudományához az összetett anyag történeti alapokon nyugvó szisztematikus kidolgozása. Jeles képviselői Ferdinand Walter és Friedrich Vering, valamint Nikodim Milaš.

Varga megkísérli megalkotni a történelmi változásokra reagálni képes kodifikáció fogalmát, mondván a kodifikációs jelenség a történelemben a kodifikációs szükség és a szükség tudatosításának függvénye, szerinte a „kodifikáció nem más, mint jogrögzítő írásbeli jogösszefoglalás, melyre különféle olyan fogalmi rétegek, mint pozitív jogként tételezettség

vagy a jog rendszerré szervezett formában újraalkotása több-kevesebb kizárólagossággal csak utóbb rakódtak rá, történeti fejlődése során.”

Milaš kézikönyve ezek alapján tágan értelmezve kodifikációs lépcsőfok lehet, hiszen írásban rögzíti és összefoglalja a jogot, világos formában hozza és rendszerezi – a történeti iskolának megfelelően –, bár a jogrögzítés kifejezett igénye és a szükséges külső elem (kihirdetés) hiánya ezt az értelmezést cáfolni látszik.

6. Nikodim Milaš élete és munkássága

Nikodim Milaš (1845. április 4 – 1915. április 2.) szerb ortodox püspök Dalmáciában 1890 – 1912 között.

Tanulmányait katolikus szerzetesi fenntartású iskolákban, a zari ortodox szemináriumban, illetve a Karlócai szemináriumban végezte Ösztöndíjasként a Kijevi Teológiai Akadémián tanulmányozta Photios pátriárka életét és munkásságát, amelyből tudományos értekezését is írta. 1873 karácsonyának előestéjén nyerte el a tonzúrát és vett fel a Nikodim szerzetesi nevet, karácsonykor diakónussá szentelték. Két évvel később szerzetespap, 1880-tól archimandrita. 1890. január 8-án meghalt Stefan Knezevic, Dalmácia szerb ortodox püspöke, utódjául Ferenc József császár Milašt nevezte ki, aki 22 éven keresztül feje a Dalmát ortodox egyháznak. A zari ortodox teológiai intézetben kánonjogot, egyháztörténetet, liturgikát és pasztorálteológiát tanított. 1890-es 'Kirchenrecht'jének fogadtatása, kevés kivétellel, kiváló. A soknyelvű környezetben élő, nagyműveltségű főpap a tudománynak, az ortodoxiának és nemzetiségének is elkötelezett „munkása” volt.

Munkásságát műveinek megjelenésének sorrendjében ismertetem. Feldolgozásukkor magukra a művekre, valamint korabeli recenziókra támaszkodtam.

A bemutatott művek alapján világossá válik, hogy Milaš alapos forrástörténeti és kánonjogi tudás birtokában volt, ugyanakkor mélységes elkötelezettséget érzett az ortodoxia irányában. Tudása maximalizmussal és logikus szerkesztési és – a nyugati világ tudóstársadalmában elvárt – kategorikus gondolkodási képességgel párosult, melyek képessé tették rendszerező kézikönyv elkészítésére. A recenziók alátámasztják korabeli ismertségét és elismertségét, széleskörű kapcsolatrendszerét kortárs szakemberekkel, ami biztosította számára az építő kritika és valódi segítség jelenlétét.

7. A Keleti Egyház egyházjoga, az általános egyházi jogforrások és az egyes autokefál egyházakban érvényes különös előírások alapján

Milaš az első kiadás előszavában egy összefoglaló keleti egyházjogi mű hiányát nevezi meg kézikönyve elkészítésének okaként. Céljaul pedig a zari hallgatók számára készített tanségdlet kiadását jelöli ki. A második kiadás előszavában a kritikákban megfogalmazott pontokat pl.: regiszter hiánya, valamint az időközben megjelent új törvényi előírásokat jelöli meg az új kiadás elkészítésének okaként.

Művét öt részre tagolja: az elsőben a forrásokról és gyűjteményeiről ír, a másodikban az egyház alkotmányáról, a harmadikban az egyházi igazgatásról, a negyedik részt az egyházi életnek, vagyis a szentségjognak szenteli, az ötödik részben pedig az egyház viszonyát ismerteti az államhoz és a nem egyháztagnakhoz. Az egyházjog tárgyalásának módját leíró alfejezetben utal rá, hogy saját maga Walter munkásságát követve választotta ezt a szerkezetet.

Ezen kívül választott módszereként a dogmatikai- történeti módszert nevezi meg a forrástörténeti részben. Az egyes fejezetek, paragrafusok felépítésekor ebből következően részletes történeti felvezetés után ismerteti a korabeli helyzetet és vonja le következtetéseit a kánonjogász számára. Az ortodox hagyományoknak megfelelően a korabeli helyzetre vonatkozó előírásokat is az ősi kánonok alapján magyarázza, melyeket eredeti nyelven idéz, valamint ismerteti kommentárjaikat is. Abban a kérdésben azonban ingadozó, hogy az anyagot a kötelességek majd a jogok, illetve fordított sorrendben tárgyalja. Továbbá egy-egy témáról a teljes kép felvázolásához több fejezetben is található gondolatok, így ebből a szempontból Šaguna tematikusabbnak tűnik. A történetiség hangsúlya látszik abból is, hogy a zsinatokat mindig időrendben hivatkozza és nem tekintélyük alapján.

A kézikönyvet német nyelvterületen három kézikönyvhöz fűzi deklarál(t)ható kapcsolat Walter, Vering és Šaguna munkáihoz.

Az egyházi hatalomról beszélve Walter három „ágú” felosztást alkalmaz: potestas ministerii, potestas magisterii, potestas iurisdictionis. Ezt a hármas felosztást fogadja el és alkalmazza szerkesztési elvként Milaš is, hiszen meggyőződése szerint a Szentírás alapján ez a rendszer írja le helyesen az egyház intézményi valóságát. Ezen kívül Walternak tulajdonítja az érdemet, hogy a nyugati jogtudományba bevezette ezt a hármas felosztást.

Vering kézikönyvének előszava szerint az első két kiadásból a második kifejezetten az egyesült és nem egyesült keleti egyházak miatt készült. Milaš kézikönyvét a nem egyesült

keleti egyházak bibliográfiai áttekintésének keretében írja le, továbbá a szerb nyelvű kánonjogi gyűjteményeknél említi az 1873-1878 között kiadott kánon fordításokat. Ezen kívül kapcsolatot teremt a két mű között, hogy Milaš kézikönyvében egy helyen tételesen cáfolja Vering leírását, kijelenti, hogy a német kánonjogász által ismertetett jog a dalmát egyházban nem létezik.

Milaš több helyen is idéz Šaguna Compendiumából. Továbbá felsorolja a szisztematikus munkák bibliográfiájában, valamint többször utal rá a vagyoni jog területén.

A német kézikönyveken kívül Milaš orosz nyelvű kézikönyveket – Archimandrita Johann, valamint Alexius S. Pavlov rendszerező művét – nevez meg, saját munkája „ihletőjeként”.

A kézikönyvek alapján kirajzolódó, valamint az azóta eltelt időszak változásai indukálta ortodox jellegzetességek, mind teológiai, mind kánonjogi vonatkozásban megfogalmazhatóak. Az egyes témák kapcsán külön kiemelem, hogy Milaš említi-e már kézikönyvében, vagy az azóta eltelt időszak kutatásai és a dialógus tárták-e fel.

A keleti egyházak és a nyugati egyház közötti diszciplináris eltérések témái leginkább az egyházfogalom és a hierarchia felfogásában, továbbá különböző teológiai kérdésekben, (mint például a Szentháromságtan), valamint a kánonjog területén a tekintély, illetve a szigor és engedékenység értelmezésében körvonalazódnak leginkább.

Az 'egyház' ortodox fogalma alapvetően megegyezik a nyugati egyház fogalmával struktúra tekintetében azonban a hierarchikus berendezkedés kérdésében mutatkoznak eltérések. A keleti tanítás hangsúlyozza, hogy Krisztus főségéből következően az apostolok egymás között egyenlők, valamint, hogy a püspökség intézménye egy és oszthatatlan; a püspökök egyenként és együttesen ugyanazt a hatalmat gyakorolják. Továbbá az egyetemes zsinatot követő legnagyobb tekintélyű egyházi testület a helyi zsinat, amelyet minden autokefál ortodox egyház összehívhat.

Az önállóságnak a keleti egyházakban két szintje van: autokefál és autonóm egyházak különböztethetők meg. Az autokefalitás jelenti a teljes jogi önállóságot egye-egy egyház számára. Az eddig ismertetett jellemzők már Milaš kézikönyvében is szerepelnek kifejezett, vagy bennfoglalt formában. Azonban a korlátozott önállósággal rendelkező autonóm egyházakról nem beszél, noha korának autokefál egyházait az önállóság elnyerésének folyamatában mutatja be így ismert számára a korlátozott autonómia.

Az autonóm egyházak függenek valamelyik autokefál egyháztól; egyházfőjüket az autokefál egyházfő erősíti meg. A hierarchikus rang és autonómia elismerésének megadása, illetve

elmaradása miatt az autokefál egyházak pontos számát illetően nincs egyetértés ma az ortodox egyházak között.

Milaš a teológiai gondolkodás különbségeit csak nagy vonalakban érinti azokon a kapcsolódási pontokon, ahol ezek kánonjogi eltéréseket eredményeznek. Ilyen esetekben a nyugati tanítást, vagy annak megismerési forrását lábjegyzetében ismerteti.

Három eklatáns példának tekinthető teológiai probléma létezik: a Filioque-vita; a palamizmus; valamint a primátus elfogadásának kérdése. Milaš a Filioque-vitára a hitvallásnál utal; a primátus kérdéskörét pedig a patriárkák és a szinódusok leírásánál említi, mindig higgadt hangnemben. Nem polemizál, hanem tételesen leírja az ortodox felfogást.

Az ortodox kánonjog főbb jellegzetességeit jórészt a mai szerzők is a XIX. századi kézikönyvek alapján tárgyalják, így például az ortodox egyházjog forrásainak és fejlődésének összefoglalásához elsőként Milašt hivatkozzák. Továbbá a kézikönyvben olvasható rendszerrel megegyezően írják le az ortodox egyház általános érvényű kánonjait.

A nyugati egyházjogtól jellemző eltérések a házasságjog és a büntetőjog területén, valamint a szigor és méltányosság értelmezésében mutatkoznak leginkább. A kánoni méltányosság kapcsán az 'akribeia' és az 'oikonomia' kifejezéseket, valamint a hozzájuk kapcsolódó hagyományos értelmezést kell ismerni. A kánoni szigor az előírások szó szerinti alkalmazását jelenti, a méltányosság pedig az attól való eltérést, engedékenységet, elnézést. A gyakorlatban a püspök mérlegelésére van bízva, hogy az egyház érdekeit szem előtt tartva melyiket alkalmazza. Milaš nem használja kézikönyvében ezeket a szakkifejezéseket, sőt a dispensatio lehetőségeiről elmélkedik, ezzel is tovább erősítve a 'latinizáló' vádakat.

A XIX. századot követő jelentős történelmi változások következtében az egyes ortodox egyházak területi kiterjedése megváltozott. Az utolsó fejezetben a mai ortodox egyházak ismertetése szerepel, amely értelemszerűen nem jelenik meg Milašnál. R. Potz és E. Synek a nagy előd méltatása mellett ezt fogalmazzák meg 'kleine milasch'-nak nevezett kézikönyvük elkészítésének egyik indokaként.

A teljesség igénye és a jelenség kánonjogi természete miatt egyes ortodox egyházak mai státuszát illetően említek meg még két sajátos problémát. Ilyen a migráció révén létrejött egyházak joghatóságának és a rendezetlen kánoni helyzetű (skizmatikus) ortodox egyházak kérdése.

8. A felvetett kérdésekre adható válaszok:

- *Milyen tartalmak jelennek meg a kézikönyvben és ezek mutatnak-e valamilyen jellegzetes szerkesztési elvet?*

Kézikönyvének bevezetésében Milaš az egyház feladatából indul ki és a feladatteljesítéshez szükséges intézményekre, valamint az intézményi szabályozásra alapozva magyarázza az egyházjog fogalmát. Nézete szerint az egyházjog tudománya önálló, a teológiától és a jogtudománytól is független diszciplína. Bemutatására a történelmi-dogmatikus módszert választja.

Az *egyházjog forrása*iról és gyűjteményeiről szóló rész bevezetőjében jogforrásnak nevezi azokat a műveket és szervezeteket, amelyek a jognak látható formát adnak és amelyekből minden jogi norma keletkezik. Mivel a források és jogi viszonyaik pontos ismerete feltétlenül szükséges az egyházjog megértéséhez, először a források karakterét, majd alkalmazásukat tekintetbe véve hangsúlyozza a források belső fontosságát és tartalmi elemeit. Ez a logika eredményezi kézikönyve első részének koncentrikusan felépülő és az általánostól a konkrét felé haladó (deduktív) szerkezetét.

Milaš szerint a könnyebb áttekinthetőség érdekében az összes forrást két csoportba soroljuk. Az általános források közé tartoznak azok, amelyek az egész egyházra vonatkoznak, a különös források közé pedig azok, amelyek az általános források mellett az egyes mai autokefál egyházakra vonatkoznak. A különös forrásokat a vonatkozó autokefál egyházak sorrendjében, az általános forrásokat pedig alapforrások, majd kiegészítő források és segédforrások, valamint az ősi egyházi-világi források felosztás alapján tárgyalja.

A pátriárkai szék tiszteletbeli elsőségéből következően a konstantinápolyi pátriárkai szinódus döntéseinek egyfajta általános és kötelező jellege van a keleti egyházak számára, ezért Milaš 895-től kezdve felsorolja a pátriárkákat, s a jelentős szinódusi döntéseket

A kodifikáció tekintetében Milaš Laskarew alapján három periódust különböztet meg. A kezdetektől a milánói ediktumig tart az első, amelyben az egyház megalkotta kormányzásához szükséges törvényeit a Szentírásra és az apostoli hagyományra alapozva, és összegyűjtötte a szóbeli és szokásbeli hagyományokat. A második periódus magába foglalja az egyetemes zsinatok és azon részleges zsinatok korát, melyek az egész egyházban kötelező kánonokat alkottak. Ebben az időszakban a kodifikáció csúcspontja az ortodox-keleti egyház alap kánongyűjteménye – a XIV címből álló Nomokánon – kiadása 883-ban. A harmadik szakasz a Nomokánon kiadása után kezdődik, jellemzője a részleges és helyi zsinatok csak

partikuláris körben kötelező törvényadó működése, valamint a kanonisták azon tevékenysége, hogy az egyház alaptörvényeit mindenki számára elérhetővé tegyék és összhangba hozzák az egyházban érvényes jogot mind az állami, mind a részegyházak jogával. Mivel az első két periódusban az egyház osztatlan egészet alkotott, a kánongyűjtemények az egész egyházban érvényesek, noha némelyik helyi jelleggel bír. Ezért mind a keleti, mind a nyugati gyűjteményeket tárgyalja.

A gyűjteményeket tartalmuk alapján tisztán kánoni, egyházi-világi és a nomokánonok csoportjába sorolja. Választott történeti-dogmatikai módszere következtében nagyon részletes történelmi ismeretanyaggal alapozza meg az egyes források bemutatását. Széles hivatkozási bázisra támaszkodik mind keleti, mind nyugati szerzők munkáit felhasználva.

Az egyház alkotmányának alapjait maga alapítója fektette le. Ezen alkotmány szerint az egyház szervezetét különböző tagok alkotják, akik egymással meghatározott kapcsolatban állnak és közösen munkálkodnak az egyház céljának elérésén. Az alkotmány fenntartásához létezik egy tényleges egyházi hatalom, amely a hierarchia és a hívők közvetett együttműködésével hivatott a pontosan megállapított normák kidolgozására.

Az egyház feje és vezetője Krisztus, az apostolok között pedig nincs hatalmi rangsor, ugyanígy nincs utódaik a püspökök között sem, mindnyájan azonos hatalmat, s egyenlő méltóságot birtokolnak.

Az ortodox-keleti egyház alap kánoni tanítása szerint az egyház tagjai kétféle állapotba sorolhatók. Az egyiket a magukat az egyházi szolgálatnak szentelők alkotják, ők a klerikusok. A másikat pedig az egyház életében résztvevő megkereszteltek alkotják, akiket laikusoknak nevezünk. A mindkét csoporttól elkülönülő szerzetességet és a rájuk vonatkozó előírásokat a szentségjogi részben írja le.

Az egyházban a hierarchia hatalma isteni jogon alapszik, s egyedül az apostolutódoké és papoké a tanítás-, a szentség-kiszolgáltatás- és az egyház igazgatásának joga. A laikusok erejüket és képességeiket bocsátják a pásztorok rendelkezésére az egyház jóllétének ügyeiben. A tanítói hatalom (potestas magisterii) gyakorlásában a világiak, mint az egyházi tudományok művelői, iskolai tanárok, családtyák, missziós testvériségek tagjai vehetnek részt. A rendi hatalom (potestas ordinis) kizárólagosan a hierarchiaé, noha a laikusok, mint Krisztus élő testének tagjai „megszenteltek”, így imáik misztikusan kapcsolódnak az oltárszolgálathoz. Legnagyobb részben a törvényhozói hatalom (potestas iurisdictionis) külső gyakorlásában

vehetnek részt világiak, ez a részvétel az egyházi gyűléseken, a püspökválasztásban és az egyházi vagyon igazgatásában valósul meg.

Milaš felfogás a szerint az egyházi hatalom alapvetően lelki természetű, de mivel az egyház a világban működik, ezért látható külső jegyeiken keresztül is megvalósul.

Az egyházi hatalom alanya alapértelmezés szerint az apostol, Jézus Krisztus ugyanis az apostoloknak együttesen adta át a hatalmat és gyakorlásának fajtáit, módját is meghatározta, nevezetesen első fokon egyedül, másodfokon, mint egy az egyenlők között, harmadfokon mindnyájan együtt gyakorolják

Az egyházi hatalom három ágú felosztása a Szentírásan alapszik, s a különböző hatalmi ágak között eltérés mutatkozik gyakorlásuk tekintetében.

A rendi hatalom 'misztikus' jellegéből fakadóan a lelki természetfeletti jogok alapját képezi, míg a kormányzati hatalom az egyház külső viszonyaira vonatkozik, így szűkebb vagy tágabb körű gyakorlása nem függ feltétlenül az előzőtől.

A hierarchiát (ιεραρχία, sacrum principatum) azok a személyek alkotják, akik a lelki hatalmat hordozzák.

A rendi hierarchiában a 69. Apostoli Kánon hat fokozatot említ, ezek: επίσκοπος, πρεσβύτερος, διάκονος, υποδιάκονος, αναγνώστης, ψάλτης. Három az oltár körüli tevékenykedésre jogosít (έντός του βήματος), amelyeket a Szentlélek kegyelmének hívásával nyernek el a jelöltek, három az oltáron kívüli szolgálatra jogosít (έκτός του βήματος), amelyek a püspök áldásával nyerhetők el.

A hierarchiába való belépés a jelöltek részéről meghatározott fizikai -, pszichés és erkölcsi-, szabad állapottal és a jó hírrrel összefüggő tulajdonságokat követel. Ezek leírását a klérusba belépés cselekményeinek – tonzúra és cheirotonia – és azok hatásának, valamint ökumenikus lehetőségeinek ismertetése követi.

Másvallású szentelés érvényességének megítélésekor Milaš szerint elsődleges szempont, hogy a másvallású közösség eretnek, vagy skizmatikusnak számít? A gyakorlatban a szukcesszió kérdését és a krisztusi igazság megőrzésének mikéntjét kell vizsgálni az adott közösségben. Milaš szerint a kérdés a protestáns és a római katolikus lelkészek esetében érdekes igazán és az adható válasz is más és más a felekezetek szerint. A protestáns egyházak a papságot nem tartják isteni intézménynek és a hierarchiát sem isteni jogon nyugónak, ezért szentelésük nem ismerhető el, így lelkészeik nem vehetők fel papként az ortodox-keleti egyházakba. A római katolikus papokkal kapcsolatban a 879. évi konstantinápolyi zsinat 1. kánonja az

irányadó, amely elismeri a római katolikus szentelés érvényességét, de papi szolgálatot csak meghatározott helyzetekben végezhet az ortodox-keleti egyházakban a latin szentelésű személy.

Az alkotmányról szóló rész következő főfejezetét az egyházi hatalom szerveinek bemutatására szenteli Milaš, az egyetemes zsinattól a plébániáig bezárólag, hierarchikus rendben tárgyalva. Külön fejezetben ismerteti az egyházi hatalom hordozóit és intézményeit az egyetemes egyházban és a részegyházakban, bemutatva az egyházmegye alkotmányát és igazgatásának szerveit, valamint a plébániák rendszerét és tisztségviselőinek tevékenységeit.

A részegyházak önállóságának tárgyalása során az autokefálitás mibenlétét is történeti, apostolok idejéig visszanyúló alapozással magyarázza mondván: az apostolok az egész egyház igazgatását szinodális formában végezték, miközben az általuk alapított egyházakat egymástól függetlenül, önállóan vezették. Ez alapján a zsinatok kánonjai az egyes részegyházak önállóságát négy pontban és – az egység megőrzése érdekében – öt tiltásban írják le. Eszerint önálló az a részegyház, amely független hierarchiával és a hozzá rendelt jogokkal és privilégiumokkal rendelkezik, valamint saját törvényhozása és független bírászkodása van és tényleges helyi rítus jellemzi, továbbá nem alkot új hittétel sem a meglévőket nem sérti, közigazgatásában betartja az alaprendelkezéseket, nem vezet be olyan újítást, amely sértene az apostoli hagyományt, nem töri meg a lelki egységet a többi részegyházzal, valamint nem sérti meg a többi egyházat a helyi joggyakorlás során.

Milaš ebben a részfejezetben a 'föntről lefele' szerkesztési elvet követte, gondolkodásában ezeken kívül bizonyos igazgatási kérdések szabályozása és az egyház jellemzőinek bemutatása, valamint az egyházi hatalom általános értelmezése is az alkotmány témakörébe tartozik.

Milaš szerint az alkotmány bemutatása után szükségesnek látszik tárgyalni a szabályszerű *igazgatásra* vonatkozó jogot. Nevezetesen bemutatni, hogyan és milyen alapon gyakorolja az egyház, isteni alapítójától – szervezetének fenntartásához – kapott hatalmát.

Az egyházi hatalom hármasság felosztása megfelel az egyház alapítója három tulajdonságának, aki tanító, főpap és király. Értelmezésében ezek alapján az egyház igazgatása három részre osztható: az első a tanítói hatalomból (potestas magisterii), a második a rendi hatalomból (potestas ordinis, ministeriis), a harmadik pedig a kormányzati hatalomból (potestas

iurisdictionis) fakad. Milaš e három hatalmi ág szerint ismerteti és értelmezi a vonatkozó joganyagot.

A tanítói hatalomból fakadó feladatok közé tartozik a krisztusi tanítás megőrzése, amely elsődlegesen a püspök feladata, valamint a keresztyén tanítás terjesztése, amelynek eszköze a prédikáció és a katekézis, továbbá a missziók, és a hívek megőrzése a tévtanoktól.

A megszentelői hatalom gyakorlása a szent cselekmények igazgatását jelenti.

A kormányzati hatalomhoz pedig az egyházi törvényhozás, az egyházi bíraskodás – ehhez kapcsolatos a büntetőjog és az eljárásjog – valamint az egyházi vagyonjog tartozik.

Az egyház életéről szóló rész bevezetője alapján az egyházjogtudomány attól a naptól fogva kíséri útján a keresztyént, amikor az jogilag az egyház tagja lett, egészen addig a pillanatig, amikor tagsága megszűnik. A bemutatás során Milas minden körülményt tekintetbe vesz, amelynek alapján valaki jogok részese lehet az egyházban, valamint istentiszteleti kapcsolatait, távolabbról pedig egyházjogi viszonyait ismerteti, amelyekben másokkal egyesületbe léphet és végül leírja e jogok megszűnését. Ez alapján a kézikönyv negyedik része a papi rend kivételével a szentségjogról szól az életkor függvényében. Az adott szentséggel kapcsolatban kitér a másvallásúak részesedésének általános kérdéseire is.

A kézikönyv utolsó fejezete *az egyház külső viszonyait* ismerteti. Az egyház feladatának teljesítése során elsősorban az állammal kerül érintkezésbe, majd pedig minden olyan hívő közösséggel, amely az ő közösségén kívül létezik. Ezen alapul a meghatározott jogi kapcsolat az egyház és egyik oldalról az állam, valamint másik oldalról a különböző másvallású közösségek között. Ezt a kapcsolatot az egyházjog különböző rendszereiben külső egyházjognak nevezik, hogy megkülönböztessék a belső egyházjogtól, amelynek tárgya az egyház és tagjai közti jogi kapcsolatrendszer.

Milaš hangsúlyozza, hogy az egyház és állam közti jogi kapcsolat tanának tárgyalása azért (is) fontos, mert teljes nyugalom és rend csak ott képzelhető el ahol a különböző személyek és közösségek jogi szférája pontosan meghatározott és az állami vagy egyházi hatalom nem lépi át kompetenciájának körét. Ugyanilyen fontos a másvallásúakhoz fűződő viszony leírása, hiszen figyelembe kell venni, meghívást kapnak arra, hogy az igaz keresztyén hitet megismerjék.

- *Megjelennek-e a kézikönyvben latin egyházi jogi sajátosságok?*

Milaš munkájában igen szembeűnő a jellegzetesen ortodox fogalompár – akribeia és oikonomia – használatának hiánya. Ugyanakkor a latin abrogatio, dispensatio és privilegium kifejezéseket említi és ezek eseteiről, s alkalmazásáról elmélkedik. A házassági akadály megszüntetése kapcsán következetesen felmentésről ír és a kifejezést modern terminológiának tartja. Korának instrumentális oikonomia fogalmát elutasítja.

Az egyházzól szóló kijelentései során pedig felfedezhetőek a korabeli nyugati egyházban igen erőteljes societas perfecta tan elemei, de ezek nem kerülnek túlsúlyba az ortodox egyházképben jellemző szinodalitással szemben.

Milaš értelmezésében az egyház isteni intézmény a földön, amely minden szervezeti elemét feladatának teljesítése érdekében alakította ki és működteti. Az ehhez szükséges törvényeket és szabályokat megalapozó törvényt magától Krisztustól kapta. Ezen kívül az egyház önálló, s a világi hatalomtól független. Fennáll az idők végezetéig, magán hordozza a feltétlen szükségszerűség jellegét, s rendelkezésére állnak a célja eléréséhez szükséges eszközök. Átvéve a societas perfecta-tan viszonyítás- és érvrendszerét, Milaš ezt a kijelentést az egyház és állam viszonyát tárgyaló részben fogalmazza meg. Ennek során az egyházat alapvetően kívülről, az államhoz viszonyítva szemléli és mindkét szervezetet szuverénnek írja le. Így a 'societas perfecta' – noha a kifejezést egyszer sem használja – Milaš rendszerében (is) jogi és nem teológiai fogalom.

- *Milyen egyházkép vázolható fel a kézikönyv alapján?*

Az egyház isteni intézmény a földön, legfontosabb feladata az emberek akaratát Isten akaratához hajlítani, jelenti ki Milaš. Az emberre, mint Isten képmására tekint, és a szeretet uralmát mozdítja elő a földön, közösen tevékenykedik mindenki jóllétén, és előkészül az örök életre. Ezen feladatait az egyház kialakulásától kezdve végzi, s minden intézményét ezek érdekében alakította ki, s ezért működteti.

Az egyházzog az egyházat mint isteni intézményt és a Jézus Krisztusban hívő emberek közösségeként értelmezi. Tagjait lelki kötelék köti össze a Szentlélek egyesítő erejéből. A szentségek által, Jézus láthatatlan fősége alatt munkálkodnak mindenki gyógyulásán, mely tevékenységek során az apostolok hatalmát követik.

Az egyházban az emberek az Isten által alapított közösségben, a hitben, az isteni törvény által, a hierarchián és a szentségeken keresztül kapcsolódnak egybe.

Az egyház feje és vezetője Krisztus, hisz miután megalapította egyházát, az apostolokat ugyanazzal a hatalommal ruházta fel, mint amit ő isbirtokol. Az egyház legfelsőbb vezetését azonban megtartotta magának, amikor önmagát nevezte az egyetlen legfőbb pásztornak. Az apostolok között nincs hatalmi rangsor, így utódaik, a püspökök között sincs, mindnyájan azonos hatalmat és méltóságot birtokolnak.

A részegyházak eltérő jellegzetességei a kezdeti időktől jelen vannak a kereszténységben ám az ennek ellenére egységes, ahogy az apostolok idején is volt. Ez az egység lelki egységet jelent, hiszen az egyház lelki birodalom. Mint lelki birodalomnak, nem lehet egy világi feje, ezért a hatalom minden képviselője között egyenlően oszlik meg.

Az egyház tagjai testvérek, azonos méltóságúak, egyformán szentek, az általános papságnak részesei, azonban a konkrét tevékenységek kapcsán különbségtétel szükséges.

- *Milyen megállapítások tehetők a milási kézikönyvről kodifikációs szempontból?*

A kodifikáció tág értelmezése alapján a milási kézikönyv, mint a joganyag írásbeli összefoglalása lehet(ne) kodifikációs lépés. A jogrögzítés igényének hiánya, valamint a szükséges külső elem (kihirdetés) hiánya azonban ezt cáfolni látszik. Jellegzetességei alapján munkája inkább magyarázatokkal s az eredeti források hivatkozásával ellátott kivonatolása a vonatkozó egyházjognak. Mindenesetre, mint a XIX. századi ortodox egyházjog 'megismerési forrása' és az eredeti szándéknak megfelelően, mint korabeli tankönyv jól alkalmazható. Mindent egybevetve kijelenthető, hogy a kézikönyv az elmúlt időszak egyházjogtudományi fejlődésének részét képezte és jelzi az ismeretek integrálásának történelmileg bejárható útját.